

Date: 1st November-2025

**MODERNIZMNING MILLIY GRAFIKA SAN'ATIGA TA'SIRI (TURKISTON
DAVRI MISOLLARIDA)**

Vasikdjanovna Nigora Yusupova

Kamolliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va dizayn instituti

“Amaliy grafika va badiiy fotografiya” kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada modernizm yo‘nalishining milliy grafika san‘atiga ko‘rsatgan ta‘siri Turkiston davri misollarida tahlil qilinadi. XX asr boshlarida Yevropada vujudga kelgan modernistik qarashlar O‘rta Osiyoda, jumladan Turkiston hududidagi milliy vizual madaniyat va grafika san‘atiga ta‘sir ko‘rsatgan. Maqolada modernistik estetikaning milliy ornament, kompozitsiya va tipografika orqali ifodalanishi hamda Turkiston davri fotosurat va bosma an‘analari orqali shakllangan vizual tizim tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Modernizm, milliy grafika, Turkiston davri, vizual madaniyat, reklama dizayni, kompozitsiya.

Аннотация: В статье анализируется влияние модернизма на национальную графику на примере Туркестанского периода. Модернистские взгляды, зародившиеся в Европе в начале XX века, оказали влияние на национальную визуальную культуру и графическое искусство Центральной Азии, в том числе Туркестана. В статье анализируется выражение модернистской эстетики через национальный орнамент, композицию и типографику, а также визуальную систему, сформированную на основе традиций фотографии и печати Туркестанского периода.

Ключевые слова: Модернизм, национальная графика, Туркестанский период, визуальная культура, рекламный дизайн, композиция.

Annotation: This article analyzes the influence of modernism on national graphic art, using the Turkestan period as an example. Modernist views, which emerged in Europe in the early 20th century, influenced the national visual culture and graphic art of Central Asia, including Turkestan. The article examines the expression of modernist aesthetics through national ornamentation, composition, and typography, as well as a visual system formed based on the photography and printing traditions of the Turkestan period.

Keywords: Modernism, national graphic art, Turkestan period, visual culture, advertising design, composition.

Kirish

Modernizm XX asrning ilk o‘n yilliklarida Yevropada vujudga kelib, san‘atning barcha sohalariga, jumladan, grafika va reklama dizayniga ham ta‘sir ko‘rsatgan yo‘nalishdir. U inson tafakkuri va vizual fikrlashni yaratishda yangi estetik tizimni taklif etgan. Turkiston hududida modernistik g‘oyalar mustaqil ravishda emas, balki madaniy aloqalar va fotografiya, litografiya orqali kirib kelgan. Bu ta‘sir milliy grafikadagi vizual ifoda usullarini boyitdi va yangicha qarashni shakllantirdi.

Modernizm estetikasining asosiy tamoyillari

Date: 1st November-2025

Modernizmda forma va struktura asosiy ahamiyat kasb etadi. Bauhaus, konstruktivizm va suprematizm yo'nalishlari arkali minimalizm, geometrik shakllar, funktsionallik va rang bilan fikrlashga asoslangan kompozitsiya tamoyillari shakllangan. Bu prinsiplar keyinchalik milliy grafika va reklama san'atida o'z ifodasini topdi.

Turkiston davri vizual madaniyati va modernizm ta'siri

Turkiston davri (XIX asr oxiri – XX asr boshlari) milliy vizual fikrlashning ilk zamonaviy ko'rinishlarini namoyon etdi. Bu davrda fotografiya, litografiya va graviyura orqali milliy obraz yangicha ko'rinishda ifodalangan.

Samuil Martínovich Dudin 1900–1910-yillardagi Turkistondagi fotosayohatlari vizual madaniyat uchun katta ahamiyatga ega. Uning fotosuratlarida yorug'lik va soya o'yini, kompozitsiyaning muvozanati, shakldagi minimalizm modernistik estetikaga xos bo'lgan belgilarni namoyon qiladi. Bu ishlar milliy hayotni hujjatlashtirish bilan birga, estetik vizual fikrning ildizlarini ham yaratgan. Dudin Turkistondagi etnografik fotosuratlar — milliy obrazni ilk bor real, lekin estetik tarzda ifodalagan namunalardir. Uning kadrlarida kompozitsiyaning markaziy qurilishi, yorug'lik bilan hajm berish, shaklni minimalizmga ko'rsatish tamoyillari namoyon bo'lgan.

Bu elementlar keyinchalik modernistik vizual fikrning ildizlariga aylandi. Masalan, Dudin fotolaridagi an'anaviy kiyim, xunarmandchilik buyumlari va arxitektura detallari modernistik dizayndagi struktura va balans hissini esga soladi.

Turkiston hududidan olib borilgan hunarmandchilik namunalari Yevropa madaniyatida "ekzotik modern" sifatida qabul qilingan. Bu asarlar orqali Sharq estetikasi modernizmga ta'sir etgan — ayniqsa ornamental uslub va materiallar bilan ishlashda.

Natijada Yevropa dizaynerlari — Bauhaus va konstruktivizm namoyondalari — geometrik ornament va funktsiyali bezak g'oyasini aynan Sharq namunalaridan ilhomlangan holda ishlatishgan.

Turkiston litografiya ustaxonalarida bosilgan kitob muqovalari, illyustratsiyalar va ornamentlar geometrik struktura va ritmga asoslangan bo'lib, bu ham modernistik kompozitsiyaga xos. Ornamentlardagi vizual simmetriya va qat'iylik keyinchalik zamonaviy grafika dizayndagi formal tozalik tamoyiliga uyg'un keladi.

'Turkiston albomi' (1872–1873) kabi bosma to'plamlarda vizual ma'lumotni strukturali yetkazish usuli paydo bo'lgan. Bu albomlarda sahifa kompozitsiyasi va ornamental tartib zamonaviy dizayn tizimiga yaqin. Shuning uchun bu asarlar modernizmning ilk estetik ildizlarini tashkil etadi.

Milliy obraz va modernistik grafika uyg'unligi

O'zbekiston grafika san'atida modernistik elementlar 1960–1970-yillarda faol namoyon bo'ldi. Milliy ornamentlar va ranglar geometrik stilizatsiya orqali qayta ishlangan. Modernistik formalar milliy estetika bilan uyg'unlashib, yangi obraz yaratgan.

Modernizm milliy vizual madaniyatni yangicha talqin qilish imkonini berdi. An'anaviy ramzlar — ornamentlar, xattotlik, xalq hunarmandchiligi elementlari modernistik kompozitsiyada yangi ma'no kasb etdi. Bu jarayonda milliylik "o'tmish timsoli" sifatida emas, balki zamonaviy qiyofani shakllantiruvchi asos sifatida qaraldi.

Date: 1st November-2025

Bunday yondashuv milliy grafikada ham yaqqol ko‘rinadi: zamonaviy dizayn orqali milliy qadriyatlar qayta jonlantirilmoqda. Modernistik tozalik va funktsionallik, milliy obraz bilan birlashganda, xalqaro darajada taniladigan estetik qiyofa yaratmoqda.

Xulosa

Modernizm milliy grafika san‘atiga katta ta‘sir ko‘rsatib, uni shakl va mazmun jihatidan boyitdi. Turkiston davri vizual merosi modernizmgacha bo‘lgan milliy estetikaning tarixiy ildizi sifatida muhim ahamiyatga ega. Modernistik prinsiplar milliy ornament va estetikani zamonaviy vizual tizimga moslashtirish imkonini berdi. Shuning uchun zamonaviy o‘zbek grafikasida modernizm elementlari hanuz dolzarb bo‘lib, milliy vizual madaniyatni jahon dizayni bilan uyg‘unlashtirishda muhim rol o‘ynaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Hollis, R. Graphic Design: A Concise History. Thames & Hudson, 2001.
2. Samuil M. Dudin. Photographic Collections of Turkestan (1900–1910). Russian Geographical Society Archives, St. Petersburg.
3. Turkestanskii Al‘bom. Tashkent: Military Topographic Department, 1872–1873.
4. Karimov, A. O‘zbek tasviriy san‘atida modernizmning shakllanishi. Tashkent: San‘at nashriyoti, 2019.
5. Qodirova, M. Milliy bezak san‘ati va zamonaviy dizayn uyg‘unligi. “Ijod” ilmiy jurnali, №4, 2021.
6. Boymatov, B. O‘zbekiston grafik dizayni rivojlanish bosqichlari. Tashkent: Kamoliddin Behzod nomidagi San‘at va dizayn instituti nashri, 2020.
7. Tursunov, N. XX asr boshidagi Turkiston bosmachilik va litografiya san‘ati. Tashkent: Fan, 1987.
8. Alimova, S. O‘zbek plakat san‘atining shakllanishida modernizm unsurlari. “San‘at va madaniyat” ilmiy to‘plami, №2, 2022.
9. Henderson, L. The Bauhaus and the Origin of Modern Graphic Design. Journal of Design History, Vol. 12, 1999.
10. Saidov, U. Turkiston davrida vizual madaniyat va fotografiya tarixidan. Tashkent: Ma‘naviyat, 2015.

